

Magyar tudományos élet Erdélyben 1918-tól napjainkig

A háború utáni években egyre több szó esett határokon innen és túl az erdélyi magyar irodalomról. Sajnos a gazdag szépirodalmi termelés mellett ritkán és érdemtelenül alig történt említés a transzilvániai tudomány szerény, de letagadhatatlan eredményeiről. S mialatt ezek, sőt néha tízezrek is szívükbezártan kísérték diadalútján a legjelentősebb erdélyi regényeket, addig *alig negyven-ötven olvasó forgatta unottan és lelkesedés nélkül a magyar nyelven írott szaktudományok alkotásait. Pedig magyar tudományt művelni Erdélyben ma sokkal nagyobb hősiesség, mint regényt vagy szindarabot írni,* amelynek üzleti és erkölcsi sikere szinte minden esetben bizonyosra vehető. A magyar tudós-sors Erdélyben ismét kezd az Apáczaiak és Bolyaiak tragikus végzetére emlékeztetni. A kisebbségi tudósok anyagi bajain kívül a külső és belső nehézségek egész sorával kell megküzdenie. Problémákat lát és célokat tűz ki, de nincsen olvasó, nem akad lelkes szív, ahol e kicsiny tüzek lángra lobbanhatnának. Ezért van Erdélyben különösképpen olyan sok féltudós és soha meg nem jelenő alkotásokban maradt nagy szándék, magyart és embert formálni vágyó meddő akarat. És hogy ma mégis van Erdélyben magyar tudomány és kis jóakarattal beszélhetünk magyar tudósokról, az néhány ember lelkesedésén kívül főként a véletlennek és az örök emberi élniakarásnak köszönhető. A külső és akaratunkon kívülálló nehézségeken kívül főként a kisebbségi társadalmunk belső szervezetlensége az az akadály, ami húsz év óta lehetetlenné teszi tudományos életünknek a mai viszonyok között elérhető talpraállását, újjászületését. De ha voltak és vannak is nehezen elhárítható bajok, állandó és visszatérő nehézségek tudományos életünk útjában, mégis elérkezett az idő, hogy a transzilvániai magyar tudomány-eleven sebei mellett felmutassuk az elért eredményeket is. A számbavevés nemcsak érdemeket van hivatva osztogatni, hanem egyúttal a régi hibák őszinte beismerésével egy új és a mainál gazdagabb fejlődés lehetőségeire is rá akar mutatni. A mult tehát tanít, mi pedig e hol szomorú, hol megvigasztaló tanítás alapján kell kidolgozzuk azt az erdélyi tudományos munkaprogramot, ami a sajátos érdekeink előtérbe helyezése mellett számot vet a többségi nép tudományos törekvéseivel és a régi Erdély nagy tudósai emlékét követve a mindenkori nagy európai eszmékhez húz marad. Erdély és Európa, magyar és román sorsközösség kell szemünk előtt lebegjenek akkor, amidőn feltárjuk fájó problémáinkat és az örök erdélyi liberalizmus szellemében keressük az egyre késő, de egyre égetőbb megoldásokat. A tudomány sokak szemében néhány száz ember magánügye csupán, elmélet, ami a gyakorlati élettől távol áll. A látszat valóban nagyon sokszor ezt a téves felfogást igazolja, de ha a dolgok mélyére nézünk, azt látjuk, hogy csak az áltudomány nincs az étlettel szoros összefüggésben, a valódi tudós legelméletibb munkájában is a gyakorlati élet problémáinak előbbrevitelét szolgálja. Az *erdélyi magyar tudomány* tehát még akkor is, amikor elvont történeti vagy irodalmi kérdéseket boncolgat,

voltakép a ma égető kérdéseire ad közvetett úton feleletet.

Erdély multja a magyar tudományos törekvések gazdag tárháza. A tervek és az elért eredmények természetesen mindig a mindenkori korviszonyokat tükrözik vissza, de volt idő, amikor a hősi kezdeményezéseket siker is koronázta. A 18-ik század felvilágosodásának légkörében olyan intézmények és gondolatok születtek meg, amik magukon hordják már az eljövendő nagy alkotások bélyegét. A század enciklopédikus szellemétől ihletve jönnek létre a nyelvet és irodalmat megújítani akaró törekvések. A kultúra intézményesítésének a vágya hozza létre a gyulafehérvári Batthyány-könyvtárt, a marosvásárhelyi Teleki-tékát és a százok büszkeségét: a szebeni Brukenthal-múzeumot. Mindhárom könyvtár nagyszerű jelképe a század alkotni és megismerni akarásának, „ércnél maradandóbb emléke” a felvilágosodás nyugateurópai tüzeinél lángra gyulladt erdélyi léleknek. Sajnos, a késő és szerencsésebb utókor nem tudta megbecsülni a nagy alapítók műveltségterjesztő szándékát, az életnek szánt nagy intézmények könyvmúzeumok lettek csupán, továbbfejlesztésükről a „hálás” utókor egészen megfeledkezett. Ugyanez a sors érte a 18-ik század másik nagy tudományos kezdeményezését: az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társulatot, Aranka György nagy nemzetformáló vágyát: az előre megálmodott „Erdélyi Múzeumot”. A század érdeme, hogy úgy Aranka Nyelvmívelő Társasága és Kéziratkiadó Társulata, valamint a nemzeti műveltséget szolgáló hasonló magyar intézmények a békés és védekező nemzeti érzés fellegrárai. Az elfogult és gyűlölködő nacionalizmus nemcsak a nagy alapítók szellemétől állott távol, hanem azoktól is, akik néhány évtized múlva tovább vitték más intézmények formájában a régi tudományos vágyakat és gondolatokat. *Az erdélyi magyar tudományos élet multját nem szennyezte be a más nemzetek iránti elfogultság, a magyar tudomány művelését igazi nagy tudósaink sohase állították a román vagy német faj tudományos törekvéseit elnyomni akaró túlzó sovinizmus szolgálatába.* A 18-ik század végének gazdag kezdeményezései sajnos nem tudnak a francia forradalom és a napoleoni háborúk miatt mélyebben gyökeret eresztetni. A közönnyel és az államhatalommal vívott hosszú harcban végül is az erdélyi magyar tudomány bukott el, de csak rövid időre, mert nem-sokára az általános európai fellendülésben újjászületik az erdélyi tudomány is. Az Erdélyben járó Kazinczy éles szeme már az öregedő és halálát váró tehetetlen Aranka mellett megpillantja az új idők emberét: Bölöni Farkas Sándort, az első magyar demokratát. Döbrentei Erdélyi Múzeuma pedig ha rövid időre bár, finom essayvel és a nyugatot figyelő kritikai szellemével hazát teremt Erdély földjén a legmodernebb európai gondolatoknak. De mint mindig, ezúttal se folytatódott a nagyszerű kezdet. Egyedül a kolozsvári színház bizonyult időtállóan abból a nagy kultúrörökségből, amit a századforduló az utókorra hagyott. A később megszűlő erdélyi Múzeum Egyesület Aranka és Döbrentei eszméit valósítja meg, de a nagy tervek igazi életreébresztői már más kor gyermekei. Az Erdélyi Múzeum Egyesület megteremtése gr. Mikó Imre nevéhez fűződik. Az ő nemes lelke, erejét meghaladó áldozatkészsége és nem kis részben az elődeinél kedvezőbb időknek tulajdonítható a siker, mely terveit ezúttal koronázta. Mikó méltán kapta az „Erdély Széchenyije” jelzőt. Munkássága

igazi jelentőségét csak az utókor fogja megérteni. Az 1868 utáni korszak megbecsüli ugyan az elődök munkáját, de már más szellemben folytatja azt. Az erdélyi magyar tudományos élet régi hagyományaival szakítva a központositás elvének hódol és így észrevétlenül sajátos törekvéseit, egyéni színeit kénytelen feladni. Budapest óriási szerepe az ország közművelődési viszonyainak kialakításában épügy érezteti hatását mint gazdasági és politikai téren. A multtal rendelkező vidék a főváros nemzetközi kapitalista szelleme elől kénytelen visszahúzódni. Sajnos e téren legtöbbit Erdély veszt, ahol a történeti érzék és az igazi értelemben vett liberalizmus sokkal erősebb volt mint a vezetést kizárólag magának eltulajdonító Budapesten. Az átalakulás természetesen lassan ment végbe, de már e századfordulókor alig akad Erdélyben tudós, aki a régi erdélyi magyar tudomány öntudatos ismeretével fejlesztette volna tovább tudományágát. A mindent átalakító kapitalizmus szelleme letörli Erdély arcáról multjának sajátos bélyegeit, de amit helyébe ad az már nem Erdély külön vágyálmait kelti valóra, csupán új életformákba önti a már megváltozott transzilván lelkületet. És ha volna e szomorú századvégnek egy telkes és multat sirató Apor Pétere, az bizonyára még az elődjénél is keserűbb hangon írta volna meg az új Metamorphosis Transilvániáet. A polgári Magyarország tragédiája, hogy a népi gyökerű erdélyi magyar műveltség helyett a sváb-zsidó Budapest kapitalizmusát juttatta diadalra Erdélyben is. És hiába tiltakozik Petelei István Erdély nagy és korában félreismert elbeszélője a mindent elnyomó pesti szellem ellen, maga Erdély nem érti meg nagy fia pusztába kiáltó szavait, idegenül hangzik előtte a saját igazát kimondó szó, a jobb jövőjét féltő akarat. Ady Endre pedig minden Erdély-szeretete ellenére is elszakad szülőföldjétől, bár a nosztalgia állandóan visszahozza az Ér mellé, a „hét szilvafa árnyékába”.

Az 1887 utáni erdélyi magyar tudományos élet döntő tényezője volt a kiegészítés után megszületett erdélyi magyar egyetem. A kolozsvári Ferenc József Tudomány Egyetem közel fél századon át képviselte Erdélyben a tudományos törekvéseket. Munkáját utólag sok kritika éri, de az igazság az, hogy a tudomány intézményes megteremtése egy olyan földön ahol jóformán a legelemibb tudományos intézmények is hiányoztak, nem volt könnyű feladat. És mégis, a kolozsvári egyetem félszázados multja az állandó fejlődés képét mutatja. Az egyetemi épületek modern palotái mellett egymás után születnek meg a kor igényeinek megfelelő kutató intézetek és a régi Magyarország legmodernebb könyvtára. Az egyetem munkáját az Erdélyi Múzeum Egyesület gyűjteményei segítették nagyban elő. A kitűnően felszerelt könyvtáron kívül gazdag természettudományi gyűjtemények álltak a kutatók rendelkezésére. Az intézetek falain belül pedig korszerű szellemben folyt az egyetemi oktatás.

A kolozsvári tudományegyetem mellett ugyancsak a magyar tudomány ügyét szolgálták azok a vidéki irodalmi és tudományos társaságok, amelyek 1867 után egyre nagyobb számban keletkeztek az irodalom és a tudomány népszerűsítésére. Ezek közül elsősorban a Kolozsvárt és a vidékén megalakult múzeumokat kell megemlítenünk. Minden ilyen múzeum a maga vidékén rendkívül értékes gyűjtő munkát végzett. Elég talán e tekintetben a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyönyörű mun-

kájára rámutatni, amely ötven éves jubileumát az imperiumváltság után ülte meg fényes ünnepek keretében. A Székely Nemzeti Múzeum munkássága a románok részéről is elismerésben részesült. 1938 őszén az intézetet felülvizsgáló román művészi főfelügyelő ismét kiemelte a Székely Múzeum nagyszerű tevékenységét és a vidéki múzeumok elé példaként állította a rendkívül szerény anyagi eszközökkel dolgozó magyar kulturális intézményt. Sajnos, a Székely Nemzeti Múzeum példája meglehetősen egyedülálló. A béke években meglevő és igen nagyszámú vidéki múzeumaink újabban vagy az anyagi támogatás hiánya, vagy a közöny miatt megszűntek. Van ugyan még néhány papíron létező vidéki tudományos egyesületünk, de az „élő halottakról” jobb inkább hallgatni. A magyar kisebbségi társadalom szervezetlensége e téren is végzetesnek bizonyult. Kevés pénzzel, még kevesebb panaszkodással és több lelkesedéssel legtöbbjüket életre lehetett volna kelteni. De a Széchenyi szellemétől távolálló erdélyi magyar vezetőrétegek inkább az örökös panaszkodások meddő útját választották mint a mindenkori élet és hitvallást a meglevő, de legyőzhető nehézségek elhárítására. Az erdélyi társadalom minőségi átszervezése volna az a mód, amellyel későn bár, de nem elkéssetten a bajok egy részén még segíteni lehetne. A fiatal erdélyi magyar értelmiség szerepe e téren jelentős lehetne, ha ezt a nemzedéket is nem fertőzték volna meg a kor nagy magyar eltévelyedései és a Széchenyitől is oly sokat hangoztatott „balítéletek”.

A háború előtti erdélyi magyar tudományosság feladatait szolgálták részben az irodalmi társaságok, a helyi folyóiratok és az erdélyi tárgyú tudományos szakkönyvek is. A tudományos irodalom olvasottsága természetesen a békeévekben sem volt túl nagy, de a szakkönyvek megjelenési lehetősége mindenesetre a mainál nagyobb volt. A 67 utáni erdélyi magyar tudományos életnek fő hibája nem is ebben keresendő. Hiába volt Erdélyben magyar tudomány egyetem, a professzorok nagy része nem erdélyi tudományos kérdések feldolgozására szentelte idejét és tudását, hanem a már idegen nyelveken félig készen kapott problémák magyarul való feldolgozásával elégedett meg. Ennek a vak és ostoba közönynek tulajdonítható az, hogy az *Erdélyi Múzeum Egyesület gazdag levéltára még ma is csaknem teljes egészében feldolgozatlan*, pedig ez az anyag közel fél századon át minden erdélyi és főként kolozsvári kutató rendelkezésére állott. Hát még a vidéki levéltáraink és könyvtáraink rendezetlen kéziratos anyaga mi mindent rejthet magában? Vajjon lesz-e valaha ifjú és tudós nemzedék, amelyik e nagy értékű anyag tudományos feltárására vállalkozik? Vagy ezek a magyar történelem és irodalom multját magukba rejtő poros és elfakult írások örökre elfelejtődnek? Ha ez így lesz, és ma minden valószínűség emellett szól, nemcsak a magyar, de az egyetemes és elsősorban a magyarsággal együttélő és mindig egy sorsban osztozó román-ság tudományos élete fogja ezt megsínyleni.

Az 1867 utáni magyar tudományos életet épügy a központosítás jellemzi mint az irodalmat. Tudósaink Erdélyt csak átmeneti állomásnak tekintették a budapesti egyetem nagyobb dicsőséget ígérő tanszékei felé, épen ezért nem tudták igazában magukévá tenni Erdély sajátos tudományos követelményeit. Természetesen nem egy szerencsés kivételt találunk

e szabály alól, tudósokat, akik önzetlenül állították munkaerejüket Erdély tudományos feltárásának szolgálatába. Az Erdélyi Múzeum Egyesület műveltségterjesztő munkája sem veszett kárba. Az egykori alapítók lelkesedését nem egy áldozatkész utód követte és a háborút közvetlenül megelőző években már-már úgy látszott, hogy a központosító törekvésekkel szemben Erdély megtalálja a multjának és jelen szükségleteinek legmegfelelőbb irányt. A háború természetesen mint mindennek, úgy az önállósulni kezdő transzilván törekvéseknek is véget vetett. Egyelőre Budapest szelleme, politikai akarata és világszemlélete szabják ki Erdély számára is az egyedül járható utakat. A tudomány központosítása természetesen nem mindenben volt káros, sajnos előnyeit Erdély rövid ideig élvezhette. A fővárosi tudományos körök és élet nagy hátránya volt még az anyagi megalapozottság teljes hiánya. Tudományos intézményeink, szakkönyveink, folyóirataink élete mindenkor a mögötte álló állami vagy más egyéb támogatástól függött. A magukat minden anyagi támogatástól függetleníteni akaró tudományos folyóiratok és egyesületek sorsa már előre reménytelen volt, legtöbbjük a kezdeményezés „hősi” lendülete után csakhamar megszűnt. A tudományos élet önállóságának hiánya főként annak tulajdonítható, hogy a magyar olvasóközönségtől egészen napjainkig távol állott még a közvetlen létét feldolgozó és érintő tudomány pártolása is. Sőt ma, amidőn büszkeséggel emlegetjük a magyarul megjelenő könyvek nagy számát, közönségünk tudományos érdeklődése, eltekintve a kimondottan népszerűsítő munkáktól semmivel sem nagyobb mint a sokat hangoztatott „boldog” békeévekben. Ma a kisebbségi életünk közel húsz esztendejének szervezetlensége és magunk keresése után le kell szőgeznünk a sokaknak nem tetssző igazságot: erdélyi kisebbségi középosztályunk nem teljesíti a magyar tudomány iránti köteleességét. És hogy még ma van magyar tudomány Erdélyben, az nem annyira közönségünknek, mint inkább *annak a maroknyi tudós csapatnak köszönhető, akik anyagi nehézségek és közöny ellenére szerényen, de a tudomány igazságába vetett hittel művelik szaktudományaikat.*

1918 fordulópont az erdélyi magyarság életében. A Metamorphosis Transilvaniae nemcsak társadalmi, de lelki átalakulást is jelentett a többségből hirtelen kisebbséggé átalakuló magyarság számára. Az erdélyi magyarság a történelmi időktől ráruházott új életformái között is becsülettel igyekezett megállani helyét. Őszinte lojalitással próbálta sorsát biztosítani, de az új körülményeket lelkileg csak lassan szokta meg, életprogramját pedig teljes határozottsággal még ma sem tudta sorsa valódi követelményeihez mérni. Hosszú ideig ábrándok után futkosott, ahelyett hogy a jelenjét biztosítva a belső megerősödés révén egy jobb jövő alapjait rakta volna le. A valódi életlehetőségek felismerésében az irodalom járt elől. Tőle tanulhatott volna az erdélyi tudomány is, de sajnos íróink és tudósaink már az imperiumváltozás első éveiben a közös front kialakítása helyett egymás ellen szövetkeztek. Az irodalom még a konzervatív árnyalataiban is modernebb kisebbség-szemlélettel rendelkezett mint a tudomány. Íróink és tudósaink nagy része az erdélyi irodalmi és tudományos élet nagy kárára egymással szembekerült és ezzel az elvi harcok mellett áldatlan személyi harcok magvait vetették el. Tudósaink az irodalommal szemben túlzott

igényekkel léptek fel, a kezdő irodalmat megérdemlő erkölcsi támogatás helyett a kritika legmagasabb mértékét próbálták alkalmazni. Természetesen ezt a kritikai „hadjáratot” az írók beteges érzékenysége visszautasította és még az enyhébb bírálatot sem tűrte el, ha az a „tudósok” oldaláról jött. Az erdélyi magyar írók és tudósok évekig tartó harca később elcsendesedett, de még ma sem állott helyre a két tábor között a béke. Íróink felfogása szerint erdélyi magyar tudomány nincs is, tudósaink viszont ma sem tekintenek kellő szeretettel arra az irodalomra, mely végeredményben az ő kisebbségi életük számára íródott, vágyaik és lelkük kifejezése akar lenni. Az erdélyi magyar tudományos törekvések háború utáni történetében három kisebb korszakot különböztetünk meg: az első körülbelül 1926-ig tart. Ez a „próbálkozások” kora. Tudományos életünket ekkor érik a legnagyobb veszteségek. A második korszak a csendes „erőgyűjtés” és a felkészülés jegyében indul útra. A harmadik kor már ismét a fellendülés képét mutatja. Ekkor erősödik meg az Erdélyi Múzeum Egyesület és lép ismét az aktív munkálkodás útjaira. Hadd lássuk, mik voltak e kisebb korszakokon belül az erdélyi magyar tudományos élet problémái, kik állottak tudományos életünk újjászervezésének szolgálatában és végül milyen eredményeket könyvelhetünk el mint olyanokat, amik határokon, innen és túl méltán érdemelnek figyelmet? Természetesen az anyag nagy terjedelme és nehéz áttekinthetősége miatt fejtegetéseink során csupán a legjellemzőbb kérdéseket fogjuk érinteni, az erdélyi tudomány képviselői közül pedig főként azokkal foglalkozunk, akik a sajátosan kisebbségi tudományágak művelésére vállalkoztak.

Az erdélyi magyar tudományos élet első korszakában az imperium-változás kezdetén tudományos életünk legnagyobb problémáját a kolozsvári egyetem átvétele képezte. Az átvétel utáni években az egykori Ferenc József tudományegyetem tanárai csaknem kivétel nélkül kimentek Magyarországra. Az ittmaradt néhány professzor abban reménykedett, hogy a román kormány segítségével rövidesen meg lehet majd az új erdélyi magyar egyetemet nyitni. Ezt a gondolatot az erdélyi magyar sajtó hosszú időn keresztül felszínen tartotta és az illúziókban nevelkedett magyar középosztály már-már készpénznek vette a naiv tervezetéseket. A magyar egyetem kérdéséhez csaknem valamennyi közírónk hozzászólt, de a vitát elsősorban az egykori magyar egyetem ittmaradt rendes és magántanárai vezették, akiknek egyéni érdekük és meggyőződésük egyaránt a kisebbségi magyarság új intézményének felállítását kívánta. A tervezetéseik odáig mentek, hogy már az új egyetem helyéért is megindult a harc. Kolozsvár és Marosvásárhely lapjai harcoltak a képzeletbeli magyar egyetemért és ez a harc néha egészen elfajult. Végül az egyetemet kérő magyar törekvések kudarcba fulladtak. Sem az államhatalom nem volt hajlandó teljesíteni a magyar tudományos körök kérését, sem a magyarság nem kérte eléggé határozottan az akkori felfogás szerint még talán elérhető magyar főiskolai oktatás rendezését. Így tehát a magyar egyetem kérdése lekerült a napi-rendről és ezzel együtt összeomlott azoknak a reménye is, akik magyar nyelven és magyar intézményekben akarták a tudomány nemzetet és emberiség javító nagy ügyét szolgálni. Az egyetem problémájának sikertelen megoldási kísérletei után lassanként eltávozott az a néhány ittmaradt egye-

temi tanár és magántanár is, akik talán még képesek lettek volna újjászervezni a magyar tudomány ügyét a háború utáni Erdélyben. Márki Sándor után Erdély magyar tudományos élete elveszti a mindenért lelkesedő *Buday Árpádot*, a kiváló történészt, *Gelei Józsefet* a kitünő természettudóst, és kívülük még jó néhány értékes munkását a természet és szellem-tudományoknak. Az ittmaradtak azonban nem csüggedtek el és nem veszítették el az erdélyi magyar tudományos élet újjászervezésébe vetett hitüket. Még az imperiumváltozás első éveiben több szakfolyóirat indult meg. Közülök legmaradandóbbaknak az orvosi folyóiratok bizonyultak. Legrosszabb helyzetben a szellem-történeti törekvések voltak. Ezeknél hiányzott úgy a közönség mint a tudós gárda, mely a kimentek helyét elfoglalta volna. Így történészeink és kritikussaink kénytelenek voltak vagy a napilapokba, vagy az akkoriban megindult néhány szépirodalmi lapba írni. A „Pásztortűz”, az „Erdélyi Szemle”, a „Napkelet” és a „Zord Idők” szívesen adtak a tudományos kérdések tárgyalására helyet, de természetesen komoly értelemben vett szakkikkek nem igen jelenhettek meg ezekben a folyóiratokban sem. A szépirodalmi lapok céljukhoz híven csak a nagy közönségnek tetsző tudományos cikkeknek adtak helyet. Ennek a szomorú ténynek tudható, hogy rövid idő alatt felburjánzott a dilettántizmus nemcsak íróink, de tudósaink között is. Ma az erdélyi irodalom beérésének a korában elsőrangú feladat volna a mély gyökereket vert dilettántizmus kiirtása úgy irodalmi mint tudományos életünkben. A kritikai szellem meggyökereztetése, a minőségi termelés előtérbe állítása és az erdélyi magyar életnek az irodalomhoz való közelhozása volnának azok a legsürgősebb feladatok, amikre tudományunk és irodalmunk helyes irányban való fejlődése érdekében mielőbb feltétlen szükség volna.

Az első korszak idejében született meg az *Erdélyi Irodalmi Szemle*, amely mögé a konzervatív kritika húzódott meg és e lap hasábjairól intézte merész, de eredménytelen támadásait az erdélyi szépirodalom túlzásai ellen. Sajnos ez a jól szerkesztett, de tágabb horizontokat nélkülöző lap volt épen az, amelyik az írók és tudósok közötti érintkezést elmérgesítette. A lap olvasórétegét tanítók, tanárok és papok alkották, tudományos cikkei jórészt erdélyi kérdésekkel foglalkoztak, könyv- és folyóiratszemléje hű képet igyekezett adni a magyarországi és a román tudományos irodalomról. Éveken át az eleinte *Borbély Istvántól*, később *György Lajostól* szerkesztett Erdélyi Irodalmi Szemle képviselte a magyar tudományt Erdélyben. Megemlíthetjük még mint bátor és értékes kezdeményezést, a három nyelvű *Cultúrát*, amelyet a kolozsvári egyetem tanárai szerkesztettek. Magyar részét *Kristóf György* a kolozsvári „Ferdinánd Egyetem” magyar professzora szerkesztette nagy körültekintéssel az Erdélyi Szemlé-nél már említett nemzeti konzervatív szellemben. Kristóf erdélyi irodalomról írott tanulmányain kívül itten láttak napvilágot *Makkai Sándor*, *Bitai Árpád* és még sok más erdélyi magyar tudós írásai. Az erdélyi magyar élet és a román-magyar kultúrközeledés nagy kárára ez a jószándékú folyóirat is megszűnt. Hasonló sors érte a két nyelvű nagyváradi *Aurorát*, amelyet *Keresztúri Sándor* szerkesztett a modern irodalom iránt nagy szeretettel. Ady Endre versein kívül az új magyar és erdélyi irodalomnak csaknem valamennyi értékét bemutatta *Keresztúri* lapjában a román kö-

zönségnek. Tudományos cikkei nem annyira szak, mint inkább ismeretterjesztő jellegűek voltak.

A háború utáni években a magyar egyetem kérdésével kapcsolatban felvetődött egy erdélyi magyar tudományos akadémia létesítésének a szükségessége is. Az ötlet felvetője: Rass Károly jól képzett konzervatív irodalomtörténész volt, aki nem egyszer mondott éles bírálatot az általa „modernnek” vélt irodalmi törekvések felett. Az erdélyi magyar tudományos akadémia felett is épügy folyt a vita mint annakidején az erdélyi magyar egyetemről. Természetesen ez a kérdés sokkal hamarabb lekerült a napirendről, hiszen irodalmi társaság és tudományos egyesület bőven állott ekkor még az erdélyi magyarság rendelkezésére. Egyelőre a régi egyesületek megtartása is nehéz feladatnak bizonyult; újak létrehozását a személyi hiúságokon kívül egyelőre semmi se látszott igazolni.

Az erdélyi irodalom megerősödését a Helikon megalapításától számíthatjuk. Ekkor nyer intézményes formát a kisebbségi irodalom. A már előbb megalakult Szépművés Céh viszont a könyvek kiadását biztosította. De bármennyire meg is erősödött írónk anyagi helyzete e két testvér intézmény által, *mint sajnálatos tényt kell leszögeznünk, hogy a Szépművés Céh csupán szépirodalmi könyvek kiadásával foglalkozott. Programjából kihagyta az erdélyi magyar tudomány pártolását.* Pedig bizonyosra vehető, hogyha az erdélyi magyar tudomány is olyan és annyi biztatásban és anyagi támogatásban részesült volna mint az irodalom, ahoz hasonlóan gazdag tudományos fellendülésnek lehettünk volna tanúi a tespedés és reménytelen vajúdas helyett. 1926 után tehát fellendül az irodalmi élet, de ugyanakkor tovább hanyatlik a kisebbségi magyar tudományosság. Az Erdélyi Irodalmi Szemle megszűnik, illetőleg beolvad az időközben újból meginduló *Erdélyi Múzeumba*. Ezzel ujjászületik Erdély legrégebb magyar tudományos lapja, a még *Döbrentei* Gábertól megindított Erdélyi Múzeum. A lap szerkesztését azóta *György* Lajos végzi és oly sikerrel, hogy az átalakulásakor még jóformán munkatársak nélkül dolgozó folyóirat ma általánosan is elismert, komoly tudományos értéket képvisel. Erdély csaknem valamennyi magyar tudósa ezt a folyóiratot támogatja, tanulmányait itten helyezi el és büszke, ha tudományos felfedezéseit ez a nemes hagyományokkal rendelkező folyóirat közli le. *György* Lajos érdeme, hogy a természettudományok mellett elsősorban a szellemtudományoké az első hely a lapban. Erdély történetét irodalmának és művészetének multját illetőleg rendkívül sok értékes adatközlés és feldolgozás látott e folyóiratban napvilágot. Sajnos, a folyóirat terjedelme oly kicsi, hogy abban alig néhány nagyobb tanulmány jelenhet egyszerre meg. A közönség közönye és a Múzeum Egyesület szegénysége miatt egyelőre a folyóirat bővítésére gondolni sem lehet. A lap szelleme a pozitivistá tudományos felfogást tükrözi vissza. Ezért a mai magyar tudományos életet oly annyira jellemző szellemtörténeti irányt csupán a folyóirat egy-két fiatalabb munkatársa képviseli. Az Erdélyi Múzeum utolsó tíz esztendeje bebizonyította, hogy van Erdélyben is lehetősége a politikamentes magyar tudományszemléletnek.

Jancsó Elemér dr.

Magyar tudományos élet Erdélyben 1918-tól napjainkig

(Folytatás és vége.)

György Lajos szervezőképessége pedig lehetővé tette, hogy a nehéz körülmények között dolgozó folyóirat a Magyarországra kiment tudósaink helyett az ifjú nemzedék soraiból újakat kapjon. Természetesen vannak és voltak hibái az Erdélyi Múzeumnak is. Így a lap hiányossága az erdélyi természettudományok elhanyagolása. Ezt viszont a terjedelem kicsiny volta igazolja. Hiba az is, hogy az erdélyi témák tárgyalásában jelentéktelen hely jut a mai kérdéseknek. Különösen kifogásolható még, hogy az Erdélyi Múzeum nem foglalkozik erdélyi irodalmi életünk megbíráásával. Ez azonban szintén nem róható fel egyedül a Múzeumnak, hiszen irodalmi folyóiratainkban: a Helikonban és a Pásztortűzben is nagyon jelentéktelen szerep jut a komoly értelemben vett művészi kritikának. *Az Erdélyi Múzeum érdeme, hogy épen azokban az években, amidőn az irodalmi érdeklődés teljesen háttérbe szorította a tudományost, ez utóbbit nem hagyja teljesen kialudni és a legutolsó évek érezhető fellendülését is előkészíti.*

A háború utáni erdélyi magyar tudományos élet e második korszakában indul meg, 1926-ban Erdély egyetlen magyar nyelvű társadalomtudományi folyóirata: a Korunk. Ma a Korunk az Erdélyi Helikkal együtt tizedik évfolyamába lépett. Megindítója: Dienes Jenő az akkoriban megszűnt Napkelet helyébe akart az akkor még Erdélyben nagyon erős polgári radikális rétegek számára orgánomot teremteni. Azóta a Korunk sok mindenben átment. A polgári radikalizmust elvetve csakhamar a harcos baloldal elvi szolgálatába szegődik és azóta következetességgel kitart álláspontja mellett. Tudományos és irodalmi kritikáiban a marxi élet- és társadalom-szemlélet szemszögéből vesz mindent bírálat alá. Nagy hibája, hogy erdélyi dolgokkal csak ritkán és inkább újabban foglalkozik, de ez a munkatársak hiányával magyarázható. Szerkesztője Gaál Gábor igyekszik a lapot nemcsak Erdély, de a határokon is túl élő magyar társadalomtudományi kutatások orgánumává fejleszteni. *A Korunk merev irodalompolitikai elzárkozottságának tulajdonítható, hogy az erdélyi irodalommal szemben világnézeti okokból nem tudott felmelegedni, holott erre az általános kisebbségi helyzet módot nyújtott volna.* Mindenesetre nem egy irodalmi és világnézeti kérdés megvitatására adott alkalmat a Korunk és az általa képviselt harcos irodalomkritika. Az erdélyi magyarság és tudományos törekvéseink érdekében állana ha a ma már meddő világnézeti harcok és viták helyett egy elvi realista programban egyesülnének a tudományunk és irodalmunk szabadságáért és fejlődéséért küzdő irodalmi és tudományos kisebbségi folyóiratok. Az erdélyi empirizmus életfilozófiája ma legalább is ezt kívánja. Az egymással szembeni küzdelem és a külön csoportokba fejlődés sem a lapoknak, sem a gazdasági válságban vergődő kisebbségünknek nem válik hasznára.

A fenti lapokon kívül még vagy tíz rövidebb-hosszabb életű lapot említhetnék, de erre egy ily rövid és a teljességre nem törekvő tanulmány keretei között nem térhetünk ki. Különböztetve is az előbb tárgyalt folyóiratok három világnézet és lelki típus irodalmi és tudományos kifejezői. A többiek csak a statisztika szempontjából jelenthetnének valamit. Erdély a legutóbbi évek folyamán a lapindítások terén talán az összes magyar nyelvterületek között vezetett, de ez még nem a belső megerősödés és gazdagodás jele, inkább a reménytelen kapkodás és az értelem nélküli szétforgácsolódásé. Ha az olvasók száma is oly mértékben nőtt volna Erdélyben mint a lapoké, úgy ma az erdélyi irodalom és tudomány soha nem látott virágkorát élné. Így azonban e túlbujánzó lapkultúra, amelyben csak Goga látta a kisebbségi lelki megerősödés jelét, voltaképpen nem más, mint egy lelki és gazdasági válság beteg és orvoslásra szoruló tünete. A kisebbségi magyar társadalom egészséges életösztone méltán véget kellene vessen ennek a beteg körtünetnek.

Az erdélyi magyar tudományos élet harmadik és ma is tartó korszaka a harmincas évek elején kezdődik. *Ezt a kort az ujjászerveződés és az erőgyűjtés jellemzik.* A gazdasági válság enyhülése óta megszűnni látszik az a beteg lelki ragály is, amely a nehezen elviselhető gazdasági nyomort még elviselhetlenebbé tette. A csüggedtség és lelki letargia évei után friss erővel indul meg a szervezkedés. A felemelkedés hívei nem törődve a reájuk váró nehézségekkel, ismét élénk tevékenységbe kezdenek. A tudományos élet ujjászervezése terén ezúttal az Erdélyi Múzeum Egyesület jár elől. A lap kiadása mellett az egyesület évente vándorgyűléseket rendezett Erdély különböző helyein és ezek a vándorgyűlések minden alkalommal bizonyították, hogy a kisebbségi életben is még gazdag lehetőségei vannak a magyar tudomány művelésének. A brassói, sepsiszentgyörgyi, nagybányai, nagyenyedi és a marosvásárhelyi vándorgyűlések mindenikén közel fél-száz előadás hangzott el. A messze vidékekről összegyűlt kisebbségi tudósaink pedig új erőt meríthettek tudományuk művelésére a gyűlések lelkes hangulatából. A vándorgyűlések évkönyvei minden egyes alkalommal az egyesület munkásságának legjavát vitték szét az olvasók széles rétegei közé az erdélyi tudományos élet erejének eleven bizonyítékául. Az Erdélyi Múzeum Egyesület évente négyszer megjelenő folyóiratán és a legutóbbi idő-kig évente megtartott vándorgyűléseken kívül (az 1936 nyarára hirdetett temesvári vándorgyűlést engedély hiányában az egyesület nem tudta megtartani) még a közönséggel való kapcsolatok fenntartása és kimélyítése végett évente közel 30—40 népszerűsítő előadást rendezett a szellem és természettudományok köréből. A szaktudományok fejlesztésére pedig ugyancsak minden évben 20—30 szakelőadást tartott.

Tanulmányom rövid terjedelme sajnos nem teszi lehetővé a kisebbségi élet elmúlt 18 esztendeje összes tudományos eredményeinek és törekvéseinek felsorolását. Mégis az elvégzett munka becsületessége és az elért részleteredmények úgy kívánják, hogy rámutassak néhány név és tudományos vállalkozás szerepére. A siker nem volt mindig függvénye a nemes elgondolásnak és a jövőn változtatni akaró jószándéknak.

A kisebbségi élet vallási- és osztály-alapon való megszervezéséből folyt a tudomány alárendelése a felekezeti és osztályszempontoknak. A mun-

kasság középosztályunk tudományos célkitűzéseit sohasem vallotta magáénak. Az elméleti és tisztán nemzetkisebbségi tudományok művelése helyett elsősorban a világnézeti célokat szolgáló társadalomtudományt művelte és ezen a téren is a gyakorlati megoldások keresését az elméleti tudományos viták fölé helyezte. Számátalan könyv és tanulmány íródott úgy a mérsékelt, mint a túlzó erdélyi marxisták részéről az elmúlt két évtized folyamán. Közel másfélszáz munkáslap és folyóirat adott helyet ennek a gyakorlati és napipolitikai célokat szolgáló erdélyi szociológizmusnak. Tudományos érték és színvonal tekintetében a nagyszámú és rövidéletű baloldali lapok felé emelkedik a már megszűnt szociáldemokrata „*Másik Út*” és a fentebb említett „*Korunk*”.

Nem volna teljes a felsorolásunk, ha megfejtkezünk a magyar kisebbséghez tartozó, nyelvében és műveltségében még mindig magyar erdélyi zsidóság tudományos törekvéseiről. 1918 után a zsidóság Erdélyben épügy kisebbségi sorsba jutott mint a magyarság. A külföldi zsidó szellemi áramlatok hatásaként itt is előtör a cionizmus, de a zsidóság nagy zömét ez az új és utópisztikus nacionalizmus sem volt képes a magyarságtól teljesen eltávolítani. A cionista magyar nyelvű tudományos és szépirodalom több mint 20 lapot és folyóiratot termelt ki, amelyek közül a tizenkét éve megjelenő „*Uj Kelet*” c. napilap és a már megszűnt „*Kelet Népe*” c. zsidó irodalmi és tudományos folyóirat emelkednek ki. Az erdélyi magyar nyelvű cionista irodalmat ugyanaz jellemzi, amit a marxista törekvésű tudományos irodalomról elmondtunk. Célkitűzései nemzetköziesek. Tudományos művei nagyrésze fordított, erdélyi kérdésekkel csak ritkán foglalkozik, olvasóközönsége zárt és csupán osztály-, vagy felekezeti szempontokat ismer el. Az igazság leszögezése azonban azt kívánja, hogyha a rövidség miatt e két irány tudományos műveinek és íróinak felsorolásától el is kell tekintenünk, mégis hangoztatnunk kell, hogy európai látókör és tudományos felkészültség tekintetében úgy a cionista, mint a marxista erdélyi tudósok között sok kiváló és értékes embert találunk.

A felekezeti szempontoknak a kisebbségi tudományos életbe való behatolása először a katolikusoknál észlelhető. A nagyszámú teológiai szaklap és vallási folyóirat közül a már három évtizede megjelenő kolozsvári „*Hírnök*”-öt és az aradi „*Vasárnap*”-ot (mindkettő katolikus szépirodalmi és tudományos folyóirat) említhetjük meg. Újabb alapítású a harcos katolicizmust szolgáló *Erdélyi Tudósító* és a kisebbségi nevelésügy fellendítésére alapított *Erdélyi Iskola*. Ez utóbbi eleinte kizárólag katolikus célok szolgálatában állott. Ma általános kisebbségi iskolaügyi folyóirat. Szerkesztői: *György Lajos* és *Márton Áron*, rövid néhány év alatt mintaszerű folyóirattá fejlesztették az Erdélyi Iskolát. A katolikus tudományos törekvések szintetizálására alakult az *Erdélyi Katolikus Akadémia*. Vezetői: *György Lajos*, *Sulyok István* és *Rass Károly*, az akadémia működését vállalási, irodalmi és társadalomtudományi munkásság felé irányították. Kiadványai: az Erdélyi Katolikus Akadémia Füzetei, számos erdélyi katolikus témát dolgoztak fel, vagy nagy eszmeáramlatokra világítottak rá katolikus, és erdélyi szempontból. A magyar és nemzetközi katolicizmus előretöréseként a fiatal nemzedék sorában számos neokatolikus tudóst találunk. Közü-

lük *Venczel* József és *Kekkel* Béla neveit említtem fel, mint akik legtöbbet tettek az új katolikus szellemi áramlatoknak az ifjúság soraiban való meghonosítása érdekében.

A protestánsok szellemi törekvései szintén figyelemreméltóak és távolról sem maradnak az elért eredmények tekintetében a katolikusokéi mögött. A kolozsvári református teológia professzora volt a háború utáni években *Ravasz* László is. Később a református tudósok közül *Nagy* Károly, *Makkai* Sándor, *Vásárhelyi* János püspökök, *Tavaszi* Sándor, *Imre* Lajos, *Gönczi* Lajos, *Kecskeméti* István, *Maksay* Albert stb. válnak ki. Különösen *Makkai* és *Tavaszi* tudományos munkássága korszakalkotó az egyetemes reformátusság életében. Mindketten a vallási szempontok megőrzésével általában kisebbségpolitikai program és kultúrpolitika alapjait fektették le. A református vallásos lapok száma rendkívül nagy. Ezek közül kiemelkednek az „*Út*”, a „*Kiáltó Szó*”, az „*Ifjú Erdély*”, a „*Református Szemle*” és a „*Református Család*”. A fiatal református nemzedék tudósai közül elsősorban *László* Dezsőt, *Bíró* Sándort és *Nagy* Józsefet említhetjük meg, mint akiknek tudományos és ifjúságnevelő hatása jelentős tényezője kisebbségi életünknek. Az „*Erdélyi Katolikus Akadémia*” mintájára megalakult a református „*Károli Gáspár Társaság*” is. Néhány könyv kiadásán kívül a társaság mindmáig nem fejtett ki jelentősebb működést.

Az evangélikus magyar tudósok közül az időközben Magyarországra kiköltözött *Fritz*László dr-t, *Kirchknopf* Gusztávot említettük meg és *Járosi* Andort, aki a kolozsvári református teológia egyedüli evangélikus magántanára.

Az unitáriusok tudományos tevékenységét gazdag szellemi hagyományok támasztották alá. A közel 80 éves „*Keresztény Magvető*” ma Erdély legszínvonalasabb vallástudományos folyóirata. Az unitárius tudósok közül *Borbély* Istvánt, *Gál* Kelemt, *Kelemen* Lajost, *Kiss* Ernőt, *Kiss* Elek, *Vári* Albertet, *Szentmártoni* Kálmánt, *Szentiványi* Sándort, *Ferenc* Józsefet, *Boross* Györgyöt, *Balázs* Ferencet és *Fikker* Istvánt stb. említhetjük meg. Tudományos Társulataik: a *Dávid Ferenc* és az *Unitárius Irodalmi Társaság* nagy multra tekinthetnek vissza. Lapokat és könyveket adnak ki, pályatételeikkel pedig az unitárius magyar mult nagy alakjainak állítanak emléket. Munkásságuk szép eredménye *Boross* György hatalmas *Brassói monográfiája* és *Gál* Kelemen 1935-ben megjelent több mint ezer oldalas hatalmas kultúrtörténeti műve: „*A kolozsvári unitárius kollégium története*”. Ugyancsak neki köszönhetjük az 1936-ban megjelent *Ferencz József* (unitárius püspök) és kora”c. félezer oldalas egyháztörténeti munkát.

A tudomány népszerűsítése terén legtöbbet az *Erdélyi Múzeum Egyesület* tett népszerűsítő előadásorozataival és vándorgyűléseivel. Kívülről hasonló célokat követett legtöbb erdélyi magyar kultúregyesület, folyóirat és kiadó. A *Minerva* kiadásában közel félszáz olcsó tudománynépszerűsítő füzet látott napvilágot. A „*Magyar Nép Könyvtára*” mellett, amely elsősorban a nép számára és a nép igényei szerint íródott, ugyancsak a *Minerva* kiadásában jelent meg a műveltebb olvasórétegek számára a „*Minerva Könyvtár*”. Mindkét vállalkozás komoly sikereket könyvelt el, de a gazdasági válság további népszerűsödésük útjába állott.

A legutolsó évek sikeres kezdeményezése a brassói *Ágisz* kiadásában megjelenő „*Közhasznú Könyvtár*”. Az eddig napvilágot látott 12 füzet 4—5000-es példányszámával egyedül áll az erdélyi magyar könyvek elterjedtsége tekintetében.

Az orvostudomány, a művészettörténet, a természettudományok és a szülőföld ismertetése és népszerűsítése érdekében is történtek már eredményes kezdeményezések. Az előbbi célt a „*Népegészségügyi Szemle*”, az utóbbit az „*Erdély*”, és a „*Szekelyföld*” szolgálják. A néhány évvel ezelőtt megszűnt „*Művészeti Szalon*” hat éven át szolgálta az erdélyi és egyetemes művészettörténet népszerűsítésének ügyét.

A kisebbségi élet egyetemes revüjének kell tekintenünk a *Jakabfy* Elemér és *Sulyok* Istvántól 1922-ben alapított „*Magyar Kisebbséget*”. Ez a folyóirat 14 év óta változatlan szorgalommal áll a kisebbségi élet minden kérdésének tudományos feldolgozása szolgálatában. Statisztikai és anyagfeldolgozásai értékes szolgálatot tesznek minden Erdélyt ismerni akaró tudósnak és olvasónak egyaránt.

Ugyancsak a tudomány szolgálatában állott és áll az a rengeteg szak- és népszerűsítő előadás, amit évente Erdély minden részében, de elsősorban a határmenti nagy városokban és Kolozsvárt rendeznek. Volt év amikor egyedül Kolozsvárt közel félezer előadást tartottak a különböző vallási, társadalmi és kulturális egyesületek.

A népszerűsítés jelentős munkája mellett állandóan folyt a komoly szaktudományi kutatómunka is. Irodalomtörténészeink közül elsősorban *Kristóf* Györgyöt kell megemlítenünk, aki önálló tudományos munkái mellett több könyvet írt a magyar irodalom megismertetése érdekében románul és mint a kolozsvári egyetem magyar irodalom tanára tanárképzésünkre döntő befolyással volt. Mellette *Borbély* István dr., *György* Lajos dr., *Rass* Károly dr., *Kiss* Ernő dr. és *Rajka* László dr. irodalomtörténeti működése érdemel említést. A fiatalok közül megemlíthetjük *Szabó* Béla dr-t, *Vita* Zsigmondot, *Debreczi* Sándort, *Pogány* Albertet, *Kovács* József dr-t és *Jancsó* Elemér dr-t.

A magyar nyelvészet terén hosszú időn át csak *Csüri* Bálint dolgozott rendíthetetlen szorgalommal. Kitűnő munkásságának jutalmaként néhány évvel ezelőtt a debreceni egyetem nyelvészeti tanszékére hívták meg.

A matematikusok közül az időközben ugyancsak Debrecenbe távozott *Széll* Kálmán dr-t, a régészek sorából pedig *Roska* Mártont említhetjük ki.

A magyar történelem multját kutatók sorában első helyen állanak *Kelemen* Lajos, *Bíró* Vencel, *Szentmártoni* Kálmán, *Herepei* János, *Nagy* Géza (egyháztörténész), *Juhász* Vilmos, *Karácsonyi* János (meghalt) *Bíró* Sándor stb.

A román kérdések legalaposabb ismerője és tudományos feldolgozója: *Bitai* Árpád.

Erdély legképzettebb művészettörténésze *Kelemen* Lajoson kívül *Bíró* József dr. és a nemrégiben elhunyt *Hirschler* József plébános.

A természettudósok és orvosok közül *Gyergyai* Árpád, *Tulogdi* János, *Balogh* Ernő dr-ok és az 1935-ben elhunyt *Szádeczky* neveit említhetjük fel. A névsor természetesen sem itt, sem a fenti csoportokban nem teljes. A legértékesebb neveket csupán annak a bizonyítására ragadtuk ki, hogy

Erdélyben volt és *van ma is magyar tudományos élet, voltak és vannak magyar tudósok, akik nem törődve a közönnyel és a rájuk nehezedő anyagi nehézségekkel, bátran és rendületlenül dolgoznak a magyar nyelvű, de egyetemes emberi célokat szolgáló tudomány érdekében.*

Végül mint örvendetes tényt kell felemlíteniünk azt, hogy az ifjúság legelső önálló megmozdulásaitól kezdve az elhanyagolt kisebbségi tudományok művelését állította célkitűzései középpontjába. Az *Erdélyi Fiatalok* nyolc éve hirdeti egy új kisebbségi tudósnevezdek kitermelésének szükségességét és ha ez a vágy ma még csak részben valóság, az nem e lap nemesszándékú vezetőin múltott. A fiatal magyar nemzedék csak most kezd az élet különböző mezőin szóhoz jutni, de már örvendetes jelenség az, hogy úgy az *Erdélyi Fiatalok*, mint a nemrég alakult *Hitel* programja csaknem kizárólag tudományos és nem irodalmi. Az előző nemzedék uralkodóan irodalmi szemléletével szemben ez a mai erdélyi magyar ifjúságnak a realizmus irányába való eltolódását jelzi. A gyakorlati szempontok előtérbe nyomulására mutat az is, hogy a tudományművelés terén elméleti probléma meddő vitatása helyett inkább a gyakorlati kérdések feldolgozását tűzte ki célul ez a néhány erdélyi realista. A fiatal szociológusok és kisebbségtudósok közül elsősorban a következő nevekre kell felfigyelnünk: Jancsó Béla dr., Mikó Ignác dr., László Dezső, Bíró Sándor, Szabó Attila, Demeter Béla, Balogh Edgárd, Vita Sándor, Vita Zsigmond, Szenczei László, Albrecht Dezső, Kekkel Béla, Venczel József, Oberding József, Méliusz József, Balázs Ferenc, Pogány Albert, Szász Árpád, Bíró József, Kovács József, Szabédi László, Szemlér Ferenc stb. Mint látjuk, teológusok, nyelvészek, kritikusok és művészettörténészek egyaránt akadnak e névsorban. Sajnos az ígért egyúttal még nem valóság is. Nagyon sok fiatal, aki képes volna tudományszakját irodalmilag is művelni, egy-két cikk és előadás után elhallgat. A közöny és a nemtörődömség egyaránt szedik áldozataikat a fiatal és az idősebb nemzedék soraiból.

Történeti szemlénk ezzel végetért. Az egyesületek, lapok és a felsorolt nevek a mult eredményeit jelzik, de egyúttal a hiányokat is feltárják.

Az erdélyi magyar tudomány közel két évtizedes mérlegét felállítva, a szomorú jelenségek hosszú sora mellett biztató ígéretekkel is találkozunk. Erdély mint mindig, úgy 1918 után is *Európa kultúrhatáryományaihoz hű maradt*. Kisebbségi tudományunk nem állott a nemzeti elfogultság szolgálatában, de a nehézségek ellenére mindenkor öre volt a szabadgondolkodásnak és az Erdélyben együttélő népek kultúrközeledésének. Az erdélyi magyar tudomány eredményei kétségkívül ma még a transzilván irodalom nagy sikerei mögött maradnak. A közöny s a szervezetség hiánya ellenére csaknem valamennyi tudományág néhány kitűnő, az általános magyar és román mértéket megűtő tudóssal és tudományos munkával rendelkezik. A hiányok leginkább ott mutatkoznak, ahol intézetek és laboratóriumok nélkül komoly tudományos kutatást elképzelni sem lehet.

A jövő feladatai a mult hibáiból önként adódnak. *Egyházi, irodalmi és tudományos szerveink közös és vállvetett munkájával elsősorban a szétforgácsolódás ellen kell küzdeni.* De az erők egyesítése és egy látszategység létrehozása nem oldja még meg kisebbségi életünk tudományosságának kérdéseit. A való élet megfigyelt és feldolgozott tényein felépűlő realista

szellemű és egységes vezetésű kultúrpolitika volna csak képes a meglevő erők és lehetőségek mérlegelésével kisebbségi tudományunk válságát megoldani. A vallási, nemzedéki és osztályellentét félretevéseivel *Erdély minden tudósa és tudománynépszerűsítője egyesülhet egy olyan kisebbségi kultúrprogramban, amelynek egyetlen alapja a kisebbségi valóság felkutatása és a felismert bajok orvoslása volna.*

Kisebbségi helyzetünkben önként következik az is, hogy tudományunk elsősorban erdélyi tudomány kell legyen. A szellem és természettudományok közül csak az érdekelhet, ami Erdély-ismeretünket fejlesztheti, valóság-szemléletünket a jobb kisebbségi életért folytatott nyílt és becsületes küzdelmünkben oda fejleszti, hogy a célok és lehetőségek között megtaláljuk a ma elérhető legmagasabb életmívót. A tisztán elméleti tudományok terén meg kell elégednünk a pontos és helyes tájékozódás lehetőségeinek kiépítésével. Erdély földjének, történelmének, irodalmának, társadalmi és természeti viszonyának helyes megismerése kisebbségi tudományunk első programpontja. A valóság fel- és megismerése azután már önmagától a jövő útjai felé mutat. A kisebbségi tudományos élet második fontos célkitűzése a *velünk együttélő népek és elsősorban a többségi románság helyes és tudományos megismerése kell legyen.* Minden magyar tudományos szándék meddő és terméketlen marad, ha nem veszi tekintetbe úgy a multra, mint a jelenre irányuló törekvéseiben a románság akkori és mostani helyzetét. Hiszen Erdélynek úgy a multban, mint a jelenben az adott sajátos szint és ízt, hogy hegyei között három nép élte a történelmi erőktől rákényszerített életét. Ezt a közös együttélést és az ebből következő feladatot fel nem ismerni vétek a tudomány ellen és mulasztás önmagunkkal szemben. A legnemesebb és legtudományosabban értelmezett kultúrközéletés kívánja a felismerés mielőbbi megvalósulását.

Kisebbségi tudományunk újjászervezése terén az Erdélyi Múzeumra és a fiatal magyar tudós-nemzedékre vár a döntő feladat. Ez a nemzedék van hivatva a mult értékeinek átmentésére, a történelmi erők által meghatározott valóság felismerésére és a mai lehetőségek között a kisebbségi élet belső szerkezetének megváltoztatására.

A program tehát adva van: *egyetemes emberi lelkületet visszatükröző erdélyi valóságtudomány, népeket és osztályokat kibékítő erdélyi realizmus!* Kultúrközéletés a kölcsönös valóságok felismerése alapján. A romantika halála és valóságfelismerése a jobb jövő egyetlen záloga, kisebbségi tudományunk egyedüli magyar és emberi hivatása.

Dr. Jancsó Elemér.